

שבת טיש

מתוך סדרת ספרי "שבת טיש"

ספורים ואגדות פנינים ופרפראות מדות והליכות

פנינים

אלה הדברים (א, א) - מפרש רש"י, לפי שהן דברי תוכחות, נמנו כאן כליהם ומומנות שהקניסו לפני המקום בהם, לפיכך סתם אתי הדברים והזכירו ברמז מפני כבודו של ישראל. ורמז לזה, שהתבות אלה הדברים נוסריקון אלו הן דברי התוכחות, מונה המקומות אשר הקניסו לפני המקום ברמז. וכן רמזו הדבר בתבות משה אל-כל-ישראל נוסריקון מנה מקומות אלו מפני כבוד ישראל. והתבות אלה הדברים אשר דבר משה אל-כל-ישראל בגימטריה ברמז זכור כאן ומנה דברי תוכחות מפני כבודו. ועוד רמז יש כאן לדברי רש"י שמשה נתן להם רשות להשיב, כי תבות הפסוק בגימטריה ננסם בלם ואמר להם הרי בלכם כאן, מי שאם יש לו תשובה ישיב. (תולדות אברהם יצחק)

ספר דברים מלא בדברי מוסר ותוכחה, אולם באשר ישמעו בני ישראל לדברי ה' אזי תתהפכה הקללות לברכות. והדבר נרמז כאן באופן פלא, שכן באשר תמנה מהאות ב"ת שבתבת דברים תר"ג אותיות, תגיע לאות ר"ש, ואם תספר משם עוד תר"ג אותיות תגיע לאות כ"ף, ואם תמנה משם עוד תר"ג אותיות אזי תגיע לאות ח"א, וכיחוד עולה תבת ב"ת, כי על-ידי קיום תר"ג המצות יתהפכו כל הכתובים מקללה לברכה. (רמ"ד וייסמנדל)

בעבר הירדן (שם) - בזהר נאמר, מלמד שהשכינה מדברת מתוך גורנו של-משה, והדבר מרמז בתבת ירד"ן שהאותיות שאחריהן בסדר אלכ"א ב"ת"א הן שכת"ה, כי משה רבנו דבר בבחינת שכינה שנקראת עבר הירדן. (בתיצוי)

משה באר את-התורה (א, ה) - בגימטריה בשבעים לשון פירשה להם פה, דהינו בעבר הירדן, והוא כלשון רש"י ממש. (בויפורת יוסף)

ולו-אתו את-הארץ אשר דרד"ב (א, לו) - הארץ בגימטריה זו היא חברון, אשר דרד בגימטריה קברי האבות, לרמז שכלב הלך להשתטח על קברי אבות בחברון, ולכן זכה בה בנחלה. ב"ה נוסריקון בשלוח מרגלים. (מזמרת הארץ)

ותמרו את-פי ה' אלמיקם (א, כו) - נוסריקון אל פעל ישועות אתה, שאפלו בשעה שחוטאים, מפליא הקב"ה ישועות לישאל. (שיח יצחק)

ספורים בפרשה

שנה אחת, במוצאי שבת-קדש פרשת דברים - שבת-חזון, שאלו את ה' אוהב ישראל מאפטא מה להכין לסעדת מלכה מלכה, והשיב שמיקמו לא אכל מאכלי חלב בסעדה זו. שחטו אפוא עוף, והסבו לסעדה שנמשכה עד שהחל להאיר היום. כיון שהחם היה רב, פתחו את חלונות הבית וצפור אחת נכנסה ונעמדה עליהשלקן. בקשו המסבים לגרשה, אולם הרב מאפטא צוה עליהם להניח לה, ואמר: "דעו לכם שבצפור זו מגלגלת נשמתו של אדם גדול, שלא היה זהיר בחייו בסעדת מלכה מלכה". ועכשו שלחו אותה מריהשמים כדי שהנשמה תראה את גדל חשיבותה של סעדה זו, עד שאפלו במוצאי שבת-חזון ואחרי עלות השחר, אוכלים בה בשר.

יסף עליכם ככם אלף פעמים (א, יא)

החזרה מלבדו ושב בשבת-קדש עם חסידיו, ולפתע החל להוכיח את עצמו בחרופים ובזיונות שלא נאמרו אפלו על הריקנים שבעם ישראל. התלמידים לא היו מסגלים לשמע דברים כה נוקבים, עד שהחלו להשטם החוצה בזה אחר-זה. כשהכחין בכך, פיסם 'החזרה' ואמר להם: "ה' יתברך יושיע אתכם, שלא יהיו לכם בנים גיוועים יותר ממני..." מיד התפסו התלמידים ושובו למקומם. לאחר מכן פתח אחד מגדולי התלמידים, הוא רבי לייב איגר מלובלין, ואמר לחבריו: "מצאנו בזאת גם אצל משה רבנו, שבאשר התחיל להוכיח את העם כנאמר בתחלת פרשת דברים, ראה שהשומעים נפלו לעצבות ומרה-שחרה, ומיד חזר וברכם 'יסף עליכם ככם אלף פעמים', וברכם שירבו כמותם בישראל, וכך פיסם ושובו לשמחה".

רבי-לכם סב את-ההר הזה פנו לכם צפנה (ג, ב)

אחד מגדולי תלמידי החת"ס סופר, היה רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ מצהלים. הוא הפליג בזקנה והארץ ימים, וכאשר הגיע לשנתו התשעים ושש, נפל למשכב עד שאנשי החברה קדישא כבר סובבו את-משטו. הדבר היה בחדש אדר א' שנת תרנ"א, ולאחר זמן-מה בקשם רבי מנחם לשוב לעסוקיהם, כדי שלא יסחו את-דעתו ולא יטרידוהו מדבקותו, והוסיף ואמר, כי בבוא העת כבר ישלח לזמנם אלי. בהגיע ליל ט"ז באדר א', חש שקצו קרב ושלח מיד לקרא לאנשי החברה קדישא. השמועה התפשטה פאש בשדה קוצים, ורבים התקהלו סביב הבית כדי להפריד מרפם האהוב. כשראה רבי מנחם את הצבור הגדול, התחזק למרות חלשתו הגדולה, התישב על-המטה, והחל לומר דברי כבושין ומוסר טרם יסתלק מן-העולם. בדבריו הזכיר פסוק זה רבי-לכם סב את-ההר הזה פנו לכם צפנה' והוסיף את-באורו: "חז"ל במסכת סנהדרין, שהצדיקים נדמה להם היצר הרע פה. דהינו, כך אומר הקב"ה לצדיקים בהגיע עתם להפטר מן העולם, רבי-לכם סב את-ההר הזה' - ההר הוא היצר הרע, ודי לכם להלחם בו, אלא פנו לכם צפנה' - פנו לכם לרבי-טוב הצפון לצדיקים בגריעד..."

ולמכיר נתתי את-הגלעד (ג, טו)

רמז נפלא היה רבי דוד מללוב דורש בפסוק זה במעלת השמחה. ולמכיר - כיצד יודע האדם מי מכיר וקרוב לה? נתתי - סמן לדבר הוא, את-הגלעד - גל עד, מי שהוא שמח ומלא גילה, עד - הוא עולה ומתקרב עד ה' יתברך.

היה היה

לא תגורו מפני־איש

מגדולי צדיקי החסידות היה רבי יעקב שמשון משפוטצקא ומראשוני העולים לארץ ישראל לפני למעלה ממאתים שנה. בעלותו ארצה היה בא פמים, אולם לא חס על־זקנתו ונשא את משא העולים על־כתפיו. וכאשר ראה במחסורם וברעבונם, נטל את מקל הנדודים ויצא למסע בין קהלות ישראל למען עניי הארץ. באחד ממסעותיו לארצות המזרח, הגיע לאיסטנבול שב־תורכיה, וזכות שני מארעות מפליאים שהתגלגלו מן השמים לפתחו, התגדל שמו לתפארת ארץ הקדש ויושביה.

המארע הראשון קשור לדיו־תורה סבוך בהתרעגונה, בו התחבטו הרבנים ולא מצאו לו פתרון. כעשר שנים קדם לכן, יצאו שני שתפים יהודים מתורכיה והפליגו למרחקים. אתרע להם מזלם באותה נסיעה, והשנים תעו בדרךם עד שהגיעו לכפר נדח ונחשל, ונלכדו בידי 'אפנדיים' עריצים, ובעל־כרחם הפכו להיות להם לעבדים נרצעים. מדי בקר, היו שני החברים נפגשים במרעה, פאשר הראשון רעה את עדר צאן בעליו, והשני הפקד על רעית העגלים והסוסים של אדונו. במפגשם היומי היו השנים בוכים ומקוננים על רע מזלם ועל המצאותם בשבי המר, כשהם מרחקים מבני משפחתם האהובים, ובסתר הגו תכניות שונות כיצד להמלט משביהם. יום אחד, התפלל אחד השתפים לראות כי חברו אינו מגיע כמדי יום אל המרעה. לבו נבא לו רעות, והוא החל לחפש אחריו, וכאשר גלה אותו עמד לבו מפעם. החבר הנאמן שכב ארצה כשהוא עקוד בחבלים, וכל־כלו פצוע וזבדס. "מה ארע לך?" שאל בכאב, והלה ספר, כי שלשום שב בדרך מהמרעה, ובספירת הפכשים התברר כי אחד מהם נטרף בידי זאב ערבות. האפנדי העריץ התמלא עליו עברה וזעם, הפליא בו מכות נאמנות וכלה בו את־חמתו. "הוא הזהיר אותי", אמר בקול שבור, "כי אם הדבר יקרה שוב, לא יהסס ויהרג אותי בחרבו, ואת אשר יגרתי, בא לי. בערבו של יום האתמול התברר, כי לא כבש אחד חסר אלא שנים, ואדוני מתפונן עתה להוציאני להורג." חרדה אזהרה את השתף, אולם פאשר בקש להתיר את חבלי חברו ולהצילו מקונות, הניאו הלה. "אל תעשה זאת, שכן בכך אתה מסכן גם את עצמך. מוטב שלפחות אתה תנצל ותשוב לביתך בשלום". השנים פרצו בבכי, ולבסוף בקש העקוד מחברו לדאג לקבורתו בקבר ישראל. באישון לילה התחמק השתף מבית שבי, קבר את הגופה שמצא בחצר, עלה על אחד הסוסים שנטל מאדונו, ונמלט על־נפשו. בחסדי שמים הצליח להגיע לביתו לאחר נדודים רבים, וכאשר ספר על גורלו המר של חברו, התאבלה משפחתו ימים רבים. בחלף ימי האבל, בקשה אשת הסוחר להנשא מחדש, אולם פאשר בקשה לקבל התרעגונה, נבוכו הרבנים בענין. בעדותו ספר השתף, כי קבר את חברו, אך בחשכת הלילה ובחפזונו, לא הבחין כי אקנס הוא ההרג, ונפל ספק בדרך. בדיקו באותה עת הגיע רבי יעקב שמשון העיריה, וכאשר הובא לפניו פסק הדין, התעטף במחשבותיו ומן־מה ולבסוף אמר: "עלי־פי דיו־תורה, אי אפשר להתיר את העגונה, שכן יתכן לומר שלא בעלה היה הנקבר, אלא אדם אחר שנהרג מתחתיו. ולכי אומר לי כי בעלה עתיד לשוב בקרוב". לא עברו ימים מרבים ובא הרוג ברגליו, ומהם כל־העיר. התברר, כי לאחר שהברו נפרד ממנו בנדמות, עבר שם פלאח ערבי, ותמה בפניו מדוע הוא קשור בחבלים, והיהודי מצא הודמנות נפלאה כדי להציל את עצמו, נפש תחת נפש. הוא הוליד את הערבי הפתי שולל, כי אדונו העשיר מבקש למנות אותו ליושבו ולחשוא לו את־בתו, אך הוא מסרב ביון שיהודי הוא. "אם תרצה, תוכל אתה להיות במקומי ותוכל ליכות פאשר הגדול שיהיה מנת־חלקך", הציע לכסיל. הלה נפל בפח היוקשים, מהר להתיר את היהודי וקשר עצמו מתחתיו, ואף את בגדיהם החליפו זה עם־זה. כך יצא, שההרג לא היה אלא אותו פתי שחפץ פאשר ונהרג... קרנו של רבי יעקב שמשון עלה פלאים, וכלם סחו בהתרגשות אודות החכם האשכנזי מארץ ישראל, שחזה ברוח קדשו את שובו של הסוחר היהודי, והציל את בני משפחתו מעון חמור.

בתקופת שהותו באיסטנבול, התאכסן רבי יעקב שמשון בבית רב העיר, ובאחת השיחות ביניהם, התאונן בפניו על אחד הפרנסים, איש עריץ המקרב למלכות, השרוי בסכסוך ממוני עם יהודי אחר, והמלך שלח אליו דרישה להעדיקו. הרב בקש עצה מאורחו הנקבד, ורבי יעקב שמשון יעץ לו כך: "עשה עצמך כחולה, ושלח להודיע למלך כי נבצר ממך לשבת במשפט עקב חלשתך. במקום זאת, ספר לו כי הגיע לכאן רב יהודי מארץ ישראל, והלה מוכן לשבת במקומך בדיו, ואני אפסק בדיו התורה בלי מוזהר". הרב שש על הורעיו, ולאחר שהתקבלה הסכמת המלך, ישב רבי יעקב שמשון בדיו, בדק את הענין לעמק והוציא את העשיר חיב. הלה אץ מיד אל המלך וספר לו על 'הדין המעונן' שהוציא הרב האורח, והמלך הבהילו לפניו. בעז ובגאון, נכנס הרב במלוא קומתו אל היכל המלך, וחקש דברים בידו. בלי הקדמות ותרות, הקריא את לשון הפסוק: "לא־תבדו פנים במשפט, כקטן כגדל תשמעונו, לא תגורו מפני־איש, כי המשפט לאלקים הוא", ודבריו נשמעו בקשב רב בידי המלך והשרים. הפלא היה, שהשומעים דמו כי הרב משוחח בלשונות העמים, זה חשב שהוא מדבר בלטינית עתיקה, השני חשב ששפתו ערבית ספרותית, והשלישי היה בטוח כי בלשון צרפת הוא סח, ולתמיהתם על שליטתו בלשונות שונים הסביר, כי התורה נתנה בשבעים לשון ולכן נתפרשו דבריו בכל־לשון. פסק־דינו התקבל ברצון בידי המלך, והוא נתן לו רשות לבקר בספריות העתיקה, שם מצא כתב־יד עתיק בשם 'היוות דאבני ורבא', אותו בקש להדפיס ולא עלתה בידו.

מאורות

רבי אלעזר משה הורוויץ מפינסק
ליום ההפולא'ו' במנחם־אב תר"נ

מגדולי רבני ליטא, בעל ההנהגות המקפסמות שנדפסו בש"ס וילנא עוד בחייו, נודע בבקיאותו בתלמוד בבלי וירושלמי, בדקדוק לשון־הקדש ושאר מקצועות התורה. אביו רבי צבי הירש כנה 'ר' הירש מילכינער', מפני שבמשך ארבעים שנה לא אכל מאכלי בשר. מילדותו נקר בתפיסה מהירה ותרופות בלתי מצויה, ולמעט זמן קצר שלמד מפי רבי ליבקה מוקובנא, לא למד בשיעור ולא קבל מפי רב, אלא סלל בעצמו את־דרךו בתלמוד התורה. עוד בחייו העריצו את־שמו וזכרו, ואפלו הנכריים בעירו הכירו בקדושתו, והיו מעקבים אותו בדרך כדי שיעבר בשדותיהם מתוך אמונה שתבואתם תתברך בזכותו. גדולי הדורות העריצוהו מאד, ופעם התבטא ה"חזון אי"ש" ואמר עליו, שכל השקרה שלו קרובה היא לרוח הקדש. והוסיף לספר על רבי חיים מבריסק שסח פעם במעלת גאון דורו, ואמר כי שלשה מהם היו נחשבים לגאונים גם בדורו של הרמ"א. ואמר: "ואם רוצים, אפשר גם להוסיף כרביעי את רבי אלעזר משה מפינסק", וסיים החזון אי"ש: "ואמנם אנחנו רוצים..." לא היה לו בנים כי אם בנות, וזכה לחתנין רבנן, בהם רבי ברוך עפשטיין בעל 'תורה תמימה', בעל 'שערי דעה' ועוד. מחמת עסקיו הרבים בצרכי צבור, לא הספיק לסדר את חבוריו הרבים שכתב בכל מקצועות התורה והתשובותיו בהלכה שכתב לאלפים, ונדפסו ממנו הספרים 'אהל משה' על הש"ס והתשובות, וכן נדפסו חידושי. משמו מספרים את מעשה הדבוק הידוע שהיה בקלם.

יוסיף דעת

מנהגים חלוקים הם בקהילות ישראל לגבי לבישת בגדי שבת־קודש בשבת 'חזון', שקוראים בה את הפטרת 'חזון ישעיהו' סמוך לתשעה באב, ובעוד הרמ"א פסק שאין ללבוש בגדי שבת בשבת חזון ומחלפים רק הכתונת, מובא בכתבי האר"י שיש ללבוש דווקא בגדי שבת. החת"ם סופר כותב בפרשת דברים, שאכל החורבן היה כול טבוע אצל האר"י, עד שאם היה לובש בגדי חול בשבת חזון היה ניכר אבלו על פניו, ולכן לבש בגדי שבת שלא להפר שמחת שבת. ומספרים, שבימי השואל ומשיח אירע פעם שבשבת חזון שהה מחוץ לעיר רבנותו לבוב, ובשבת אחר הצהריים הגיע יהודי מהעיר לבקרו וסיפר לו, כי הסנדלר הגיע לבית־הכנסת עם טלית ותפילין, מפני שראה כי הדיין לבוש בבגדי חול וחשב שבשבת חזון גם מניחים תפילין. נענה בעל 'שואל ומשיח' ואמר, שהוא ימשיך במנהגו שלא ללבוש בשבת חזון בגדי חול כפסק הרמ"א, ומי שנוהג ללבוש בגדי שבת יכול להמשיך במנהגו, ובלבד שיכוון לבו לשמים. אך יש המוסיפים, כי לאחר מכן אירע לו שכמעט לקח את המקטרת בשבת כיוון שהיה לבוש בבגדי חול, וקיבל מאד על־עצמו ללבוש בגדי שבת בהוסיפו שהחסידיים צודקים בסבתם ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, על ה"עטרת צבי" מוזיטשוב מספרים, שפגש פעם בשבת חזון את ה"חזון דעת" ושאלו בפליאה: "האומנם אין אתם לובשים בגדי שבת?" מיד אמר ה"חזון דעת": "מצווה לשמוע דברי חכמים", וחזר לבית האכסניה שלו וחשב לראשו את השטריימל. רבי פינחס מקוריץ ביאר שהחילוק בין שני המנהגים הוא בין העוסקים כל ימות השבוע בפנימיות או בחיצוניות, והוא עצמו לבש בגדי שבת אלא שלא לבש את ה'דופיע' הוא הבד העליון של שבת אלא של ראש חודש. כיום פשט המנהג ללבוש בגדי שבת בשבת חזון ברוב הקהילות מפני כבוד השבת, וכן כתב היעב"ץ שאביו ה"חכם צבי" נהג לו, וכן היה מנהג הרמ"א מוילנא וההולכים אחריו בגדי שבת, וכן מנהג ירושלים.

בי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים

לפני למעלה ממאה שנה, מלך בתימן מלך פקח ושמו אלי-אמאם אלי-מהאד. בדרך של מלכים רבים, נהג להתחפש לעתים ומתערה בין אזרחי העיר, כדי לבדוק את מדת נאמנותם למלוכתו ויחסם אליו. הוא התחפש לבקוריו הליליים בכבד ראש, ולא עשה זאת מתוך התפתקנות או כדי להפגין אתי-השעמום, אלא הטה און לרחשי העם והיה קשוב לסבלותיו. מנהגו לא נעלם מידעיתם של יהודי צנעא הפקחים, והם נצרו את-לשונם וכלכלו את-צערדיהם בתבונה. המלך ידע זאת גם הוא, ודוקא משום כך אהב ביותר להתחפש באכלוסיה היהודית, ונפעם מחכמת החיים שלהם.

היה זה באישון לילה, בימים ההם פאשר הרחובות עדין לא היו מוארים בבכימינו, והעלטה שורה בהם דרך קבע. המלך החליט לשוטט מעט ברחובותיו הצרים של הרבע היהודי, בשוני ממנהגו לבקר רק ברחוב הראשי. במנהגם הותיק של יהודי תימן, התפרנסו רבים מהם בצורפים ואורגים, מלאכה הדורשת עבודת פנים מדקת ומאמצת, אולם מתן שכרה בצדה. והנה רואה המלך המחפש, ביצד מאחד הבתים בוקע אור חור, ולאורו יושב צורף יהודי ושוךד על-מלאכתו. השעה היתה לאחר חצות הלילה, והמלך התפלא בלבו על האמן החרוץ, שעושה לילות בימים לעבודתו ואינו פונה לנוח מעט מעמל יומו. "אפשר להכנס?" שאל בקול נמוך, כשהוא שדלת הבית פתוחה למחצה, והצורף השיב בנימה רגוזה מעט: "אפשר, אבל אנא בלי שאלות מיותרות ובלי להטריד את מנוחתו". הלה אף לא הרים את ראשו השוחח מעל גבי הפלי שאחז בידו, והמלך הביט בהשתאות בידו האמונה של הצורף שחרטה עטורים מרהיבים בורזות מפליאה. "מדוע אינך פונה לישון?" תהה המלך המחפש, "האם לא די לך בעבודתך במשך היום?"! הצורף היהודי כלל לא טרח להרים את-ראשו כדי להביט בו, וענה בלא-חריד: "אני אמן עובד גם ביום, והחל מאשמרת הבקר אני טורח לפרנסתי, אך עם זאת אני קובע עתים לתורה במשך שעות מספר מדי יום". וכןמה אתה משתפר ליום?" השליך המלך את שאלתו הקנטרנית, ולפליאתו קבל מיד את-התשובה: "שמונה ריאל ליום". היה זה סכום גבוה יחסית, והמלך לא התאפק: "לשם מה אתה זקוק לכסף זה רב? והרי יכול אתה לקצר את שעות מלאכתך, ולהתכפלל מסכום נמוך בהרבה". הפעם השתתה הצורף מעט טרם השיב, ולבסוף אמר: "מוכן אני לענות לך גם על שאלתך זו, למרות שהתנית עמך מראש שלא תטריד את-מנוחתי. ובכן, אפרט לך את ההוצאות שיש לי מדי יום אני מחזיר חוב בסך שני ריאל, שני ריאל נוספים אני מלווה, שנים נוספים אינם הלוואה ולא פרעון, ואת שני הריאל האחרונים אני מוציא לפרנסתי. הרי לך אפוא שמונה ריאל, להם אני זקוק מדי יום".

דבריו הפתומים של הצורף היהודי היו לחידה בעיני המלך. הוא יצא מביתו מהרה והפך בדעתו להבין פשר דבר. למחרת, בשעה שכל-שריו באו בהרצלם לשוחח בעניני המלוכה, הציג בפניהם את החידה ואמר: "בעירנו צנעא מתגורר אדם אחד, שעובד ומשתפר שמונה ריאל ליום. שנים הוא מחזיר חוב, שנים הוא מלווה, שנים אינם פרעון ולא הלוואה, ושנים לפרנסתו. מצוה אני עליכם לפתור לי את פשר החידה הזו, ואם לא - אפטר אתכם מתפקידכם כשרי המלוכה, שכן אין בכם תבונה ודעת". החידה נפלה על ראשי השרים פרעם ביום בהיר, ובמשך ימים מספר הסתובבו נבוכים ומבלבלים. גם 'חכמי' המסלמים בתימן שברו את-ראשם כדי להבין את חידת המלך, ומיום ליום הלך המלך ונעשה נרגז יותר על שריו החכמים שלא יודעים לפצח את התעלומה הסבוכה.

התאספו אפוא השרים כדי לטפס עצה, טרם יבלע להם בגלל חמת המלך, ולבסוף אמרו פה אחד: "אין עם חכם ונבון כעם היהודי. נאלץ לומר על-כבודנו ולגיס לעזרתנו את הראש היהודי, כדי שהללו יחלצו אותנו מהבושה הצורבת וימצאו לנו פתרון הולם לחידה הקשה". אמרו השרים ועשו. כמה מהם שהיו בקשרי מסחר עם היהודים, הציגו בפניהם את-החידה, ואחרים החלו להתחקות אחר בקוריו הליליים של המלך בתקופה האחרונה. עד מהרה גלו השרים את בקורו של המלך בביתו של הצורף היהודי, ובאישון לילה הגיעו אליו שנים מבכירי השרים ודרשו ממנו את פתרון החידה. תחלה הכחיש הצורף כל-קשר לענין, וגם לאחר שהללו החלו להציע בפניו סכומי כסף שהלכו וגדלו מרגע לרגע, המשיך לדבק בטענתו כי אינו יודע דבר בענין. לבסוף נעתר הצורף לבקשתם לפתור את-החידה, אך דרש סכום עתק של חמשת אלפים ריאל. לשרים לא נותרה ברירה, והם שקלו לידו את הסכום פלו טבין ותקילין, עד הפרוטה האחרונה. רק אז 'נזכר' הצורף בדבר החידה והסביר: "ובכן, פתרון החידה כך הוא. שני ריאל הוא החזר חוב, בכך שאני מפרנס את אבי ואמי שפרנסו אותי בילדותי. שני ריאל נוספים אני מעניק להלוואה לשני בני, בכך שאני מפרנסם על-מנת שפרנסו אותי בשאזקין. שני ריאל נוספים אינם הלוואה ולא פרעון, כי אותם אני מעניק לשתי בנותי, שעתידות להנשא ולא תהיה לי מהן הנאה שלי-פלים. ואת שני הריאל הנוספים אני מוציא לפרנסתי. הרי שמונה ריאל ביחד, והרי לכם פתרון החידה". השרים קפצו על רגליהם בשמחה, אך בטרם צאתם הפטיר הצורף הפקח: "אך עכשו שיש עמדי אוצר של חמשת אלפים ריאל, אוכל באמת לקצץ את שעות עבודתי ולהתפרנס בדרך כבוד"... למחרת בלילה, זכה הצורף לבקור נוסף של המלך. "בכמה מקרה את פתרון החידה?" הקשה, ובששמוע את הסכום העצום שהשרים שקלו לידו, קרא בהשתאות: "ידעתי שאתם פקחים פשדים, אבל לא ידעתי עד כמה..." ♦

פניני אור החיים

מדברי האור החיים הקדוש על הפרשה

אלה הדברים (א, א) - עוד ירצה לרמוז חשבון ימים אשר הוכיח לישראל שהם מספר אלה, וכן מוכיחים הפתורים, כי בא' לחדש שבט התחיל לדבר אליהם, דכתיב בעשתי-עשר חודש באחד לחדש, והוא נצפן בז' באדר, הרי ל"ו כמספר אלה, שהם דבר הדברים של התוכחות האמורים בענין: עוד ירמוז על-דרך מה שאמרו במקרא, אמר רבא ודברת בם - ולא בדברים בטלים, עד-כאן. מכאן שאסור לדבר זילות בדברי תורה ויראה, והודיע הפתוב כי משה רבנו עליו השלום, אלה הם הדברים אשר דבר בלי-קמיו מעצמו, לבד הדברים אשר צוה מו' לדברם, הא למדת שקים ודברת בם, ודבריו אלה כל רואה יעיד כי כלן דברי תורה וחקמה ומוסר: עוד ירמוז על-זה הדרך. אלה פסל בלי-הדברים חוץ מאלה, שאין מדרגה שונה לדברים אלו, ונתן הפתוב טעם מעלתם, א' אשר דבר משה מצד מעלת המדבר שאין כמוהו עליון כמו שהעיד ה' לשני אחיו בפתוב פתורה. ב' אל-ישראל מצד מעלת הנדבר אליו אמה שלמה: ורמוז עוד באמרו **אל-ישראל**, פרוש לא לישראל שהיו נמצאים בגלים שם בידו, והוא לבד היו הדברים, אלא לכל ישראל אשר שם היו אשר עתידין להיות, כי תורה שם משה בדבריו עליונים אלו, ועל-ישראל לקיים בלי-דבר הפתוב בדברים אלה, הרי שאין דברים בעולם במדרגה שונה לדברים אלו, והוא מאמר אלה הדברים, פרוש ואין דומה להם: למד משה כללות יראת ה' ומדות ההגונות הצריכות להולכים בדת ה' וכו'. שלא יהיה להוט אחר דברים הנדמים לאהב הון עולם הזה, שכל ההולך אחר תאוה לבו בטל הוא מעבודת ה', וצריך האדם להסתפק בהכרח, והוא מה שרמז באמרו **יד יתב** שיאמר לזהב, **יד**, שכל מה שיהיה לו יהיה בעיניו דבר מספיק.

דברי הימים

בו' במנחם-יאב תשכ"ט, הציג האדם הראשון את רגלו על היח. פולמוס גדול פרץ בעולם האם עתידים להימצא יצורים בירח, אולם רבים מגדולי הדור בהם רבי משה פיינשטיין ועוד, טענו בתוקף כי הללו לא ימצאו דבר, כיוון שאין רמז לדבר בדברי חז"ל. על המקובל רבי מרדכי שרעבי מספרים, כי בטרם שיגור החללית המאושת הראשונה אל הירח, פנה אליו פרופסור מסוים בדברי זלזול על תלמידי ישיבתו שמבלים זמנם בלימוד, ואינם מגיעים לרמת של חוקרי הטבע אשר הצליחו להגיע עד הירח. רבי מרדכי לא השיב לו מאומה, אלא נטל פתק בידו, רשם עליו מה שרשם, הניחו במעטפה סגורה והפקידו ביד רבי מרדכי אליהו. למחרת פתח את המעטפה לעיני הפרופסור, והראה לו מה שהעתיק מתוך בקשת 'פתח אליהו' שלפני התפילה: "ובראת שמיא וארעא ואפקת מנהון שימשא וסיהרא וכוכביא ומזל, ובארעא אילנין ודשאין וכו'", ומכאן ההוכחה כי רק בארץ הצמיח אילנות ודשאים, חיות ועופות, בהמות ובני אדם, אבל מחוצה לו אין סימן חיים. מסופר, כי באותה עת פנה עיתונאי אל הרב מפוניבז' וביקש לשמוע את דעתו על נחיתת האדם על הירח, ונענה: "האדם אומנם הצליח להתקרב אל הירח, אבל מתי יצליח להגיע ולהתקרב אדם לאדם?" וכבר אמרו כי אף שהמוח והלב קרובים זה לזה, הרי שעדיין 'ידיעת היום' רחוק מ'הושבות אל לבב' יותר ממרחק הארץ מהירח, ואף שאל הירח אפשר להגיע בזמננו בימים ספורים, הרי שלהגיע אל הלב זקוקים לשנות חיים. באותה עת היה מי שהציע לשנות את נוסח קידוש לבנה כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול לנגוע בך", כיוון שעכשו כבר אפשר לנגוע בירח... אולם דבריו נדחו עליהם, וכל המשנה ידע על התחנות.

מטעים

ור' זהב (א. כ.)

בטעמי מאריך וסוף פסוק, לרמז לדברי חז"ל שאין לה פרענות שאין בה מעט מחטא העגל, דהינו שחטא עדיו מאריך ונזכר להם לישאל עד סוף פסוק, עד שתכלה בנאלה השלמה. (תפוזי חיים)

וישבו אתנו דבר (א. כ.)

ב'ספר' נדרש הפסוק כמובא ברש"י, "באיזה לשון הם מדברים", דהינו שהמרגלים נצטוו לבדק באיזו שפה מדברים תושבי הארץ, כדי שידעו אם הם משבע אמות ולא יחיו בהם כבנישמה, וזה אי אפשר אלא כשידעו לשונם ידעו מאיזו אמה הם, כבאר ב'שפתי חכמים' וטעמי המקרא מרמזים לכך, שהתבנות מטעמות בחלק עצמאי בפסוק, דהינו שמשה אמר למרגלים לבדק שלשה עננים: את-לשונם, את-הדרך אשר נעלה-בה, ואת הערים אשר נבא אליהן, ואלו התבנות וישבו אתנו דבר היו מתבארות וישבו לנו תשובה, היה צריך לכתב עליהם דרך אשר נעלה-בה, ולא את-הדרך. (דיוקנים)

אחינו המסו את-לבבנו (א. כ.)

חבת אחינו בטעם תלישא קטנה, והתבנות המסו את-לבבנו בטעמי קדמא ואזלא, ולרמז בא הפתוי, שאם מתנתה פרוי קטן בתלישא קטנה בין אחינו, אזי סופו של פרוי זה שיקדים וילך, יפריץ ויתרבה, מין שלא עצרוהו מתחלתו. (בית אחר, סארליו)

מדגש

על הפסוק "כי לבגילי נתי אתער ירשה", מפרש רש"י: "בשביל שהיה נכדו של אברהם, רבים התחבטו בהנחת דבריו, שכן לו היה בן אחיו של אברהם וגם גיסו אחי-אשתו, אולם לא היה נכדו, ולכן היו שתקנו את לשון רש"י ש'שהיה קרובו', וכך העירו רבי חיים פלג, היעב"ץ ועוד. אולם אין אנו זקוקים לתקון, שכן רגילים היו הראשונים וביחוד חכמי צרפת, לכנות כל קרוב משפחה בשם 'נכד', וכך כתב רש"י ש'עצמו כמה פעמים בפרושו למסכת בבא בתרא, כגון: 'נכדס בראחות' ועוד. ועל-פי יסוד זה מתבארים גם דברי בעל 'מנהג בלוקה': "חור היה נכדו של משה", בעוד שהיה בראחותו מרים, ומכאן כלל חשוב בסדרי תיחסין, שבאשר נכתב על אדם שהוא נין ונכד של פלוני, לעתים הכונה שהיה קרוב משפחתו בלבד, ונקוט האי כקלא בידך.

ממלח

בתוכחתו של משה רבנו את ישראל, כמובא בפסוק הראשון שבספר דברים, הוכיחם בין השאר על חטא 'הצרות', ומפרש רש"י שהפנה למחלוקת קרה. ודושי רשומות מצאו דמיון נאה לכך, מין שרב המחלוקות הבאות לעולם אינן מתחילות אלא מאנשי הצרות, ה'צח'... ומספרים, כי פעם עלה אדם אל ביתו של רבי שלמה זלמן אוירבך בשכונת 'שערי חסד' בירושלים, והתבטא בענין מסים אותו שמעתי מאלו שמסתובבים בחצר שליח'רוב... מיד הפסיקו רבי שלמה זלמן ונער בו בנוספה: "דע לה, כי אצלי בחצר מסתובבים רק חתולים..."

רגיל היה רבי צבי הירש מליסקא לספר, כי גילדותו זכה להפיר את רבי עמרם חסידא, שהיה מצדיקי דורו ומגדולי תלמידי החת"ס סופר, ולעתים היה בא אליו באותה עת כשהיה רך בשנים, ומציג לפניו חדושים שונים שמצא בדברי התוספות בגמרא. ורבי עמרם היה מאיר לו פנים לאותו ינוקא, והיה נראה כמתפעל מתוך הדברים, למרות שהיה בקי בתורה כלה ולא היה שום חדוש לפניו, וזאת מאהבת ישראל שבו וממדת כבוד הבריות הטבועה בו אפילו לילך קטן שבשראל.

מגדולי רבני ירושלים היה רבי מאיר אוירבך מקליש בעל "אמרי בינה", והזריח מאורו על עיר הקדש בראשית התחדשות הישוב בה, עד פטירתו בשנת תרל"ח. בירבנו, רבי מנחם אוירבך, התחנך על-ברכיו בצעירותו, ולמד מפיו רבות. פעם אחת, באמצע הלמוד המשותף, נענה רבי מאיר ואמר לנכדו: "אם תפגש פעם משהו, והלה יטען ויספר לך על סבך, דהינו עלי, כי נשמטו ממנו דברי המשנה למלך, ואס"פ הרי זה חסרון גדול שנגעלמו ממני דבריו, תוכל לענות לו מיד, כי ידעתי גם ידעתי את-דבריו, אלא שלא רציתי להזכירם מפני שמבעל המשנה למלך עצמו נעלמו דברי תוספות מפרשים במקום פלוני, וכדי שלא לפגע בכבודם של גדולי התורה בדורות העבר, לא הזכרתי את-הדבר כלל". הנכד שמר את-הדבר והחיים המשיכו במרוצם, לאחר שנים ארוכות, בשנת תרס"ט לערך, כאשר הנכד רבי מנחם כבר היה בן ארבעים, יצא לארצות הגולה בשליחות מוסדות הצדקה של ירושלים, כדי לגייס משאבים למען עניי העיר. עם הגיעו לארצות-הברית, נסע לאחת הקהלות היהודיות הגדולות שבה, אולם מיד כאשר הגיע נודע לו, כי אין השעה כשרה עתה לעריכת מגבית, מכיון שיום קדש לכן הגיע רבה הנודע של צפת, הוא הרידב"ז רבי רפאל יעקב דוד ב"ר זאב וילובסקי, ואף הוא הגיע במטרה לערוך מגבית למען ישיבתו שבצפת. "ולטובתך וכדי שלא תעלה טרחתך לחנם", אמרו לו לרבי מנחם אנשי הקהלה, "מוטב שתמשיך בדרך לערים אחרות, ותשוב לכאן בעוד כחדש ימים לעריכת המגבית". סבר רבי מנחם וקבל, אך מין שהשעה היתה שעת לילה מאחרת, נותר ללון בעיר. באשמרת הבקר התעורר האורח כהרגלו, וכאשר יצא מחדרו ראה לנגדו את הרידב"ז צועד באכסדרה והוא משונן גמרא בעל-פה בהתמדה נפלאה. המתין רבי מנחם זמן-מה, וכאשר התאפשר לו הדבר, נגש בכבוד רב אל הרידב"ז ודרש בשלומו. "מי אתה?" התפלא הרידב"ז למראהו, ונענה: "שמי מנחם אוירבך, ואני תושב ירושלים עיר הקדש". לשמע שם המשפחה, נענה הרידב"ז ואמר: "ושמא נכדו או קרוב משפחתו של רבי מאיר אוירבך מקליש אתה?" והאיש השיב: "כן, אני נכדו ממש, בירבנו". ותוך כדי דבור, נענה הרידב"ז ואמר: "לפלא בעיני על זקנה הגדול, שבספר 'אמרי בינה' נשמטו ממנו דברי המשנה למלך". ובעוד הרידב"ז מבקש לחזר לשון תלמודו, נדהם לשמע את תשובת האבדו שלפניו: "נכון הדבר, אולם הסבה היא מפני שמהמשנה למלך נעלמו דברי תוספות מפרשים, וכיון שדך לא רצה זקני להזכיר את-הדבר מפני כבודו". תשובתו של האבדו הירושלמי שנאמרה בבטחון מלא, הדחימה את הרידב"ז והוא נותר נטוה במקומו. לאחר רגע החל הרידב"ז לשוטט אנה ואנה, כשהוא שקוע בשרטפיו, והוא ממלמל שוב ושוב: "מבעל המשנה למלך נעלמו דברי תוספות מפרשים"! במחו הגאון החל להעביר את מסכתות הש"ס בזו אחר-זו, כשהוא מעמיק בדברי התוספות שבהן כספר הפתוח, אך פניו הסגירו את-מבוכתו. הוא לא מוצא את קטע התוספות המדבר. רבי מנחם אוירבך רואה את מצחו המתקמט, ולוחש לו בשיטת בלגו: "זה תוספות בסדר נזיקין". הוא לא הספיק לומר באיזו מסכת מדבר, והרידב"ז נעצר לרגע ומיד נזעק: "אוי, נכון! כך אומרים בעלי התוספות במסכת בבא קמא דף פלוני, דבור המתחיל אלמוני". ומרב שמחה וחדוה של-מצוה, אחז הרידב"ז ברבי מנחם ונישקו על-ראשו, וכששבה רוחו אליו, תהה לפשר הגעתו של האבדו הירושלמי שלפניו לארצות-הברית. "באתי לערוך מגבית למוסדות הצדקה שבירושלים", והרידב"ז הבין מיד את-הנעשה. "שמע נא. מן-הסתם ידוע לך שגם אני באתי לכאן לשם עריכת מגבית למען ישיבתי שבצפת, ואני קדמתי לך, אלא שלכבוד זקנה האמרי בינה" שהשיג בחכמתו הגדולה כי מהמשנה למלך נשמטו דברי התוספות ולא גלה זאת מפני כבודו, הריני עוצר את-המגבית שלי בעבורך, ולא עוד אלא שבשבויעם הקרובים אני מעמיד את-עצמי לטובת המגבית שלך..."

ספר אחד מתלמידי רבי שלמה זלמן אוירבך, כי פעם נכנס אליו בטרם זמן שעורו הקבוע לתלמידים, ומצאו לומד בפסר "שערי תשובה" לרבנו יונה. התפלא התלמיד ושאל את רבו, האם הוא מתענד לדבר בשעורו בענין השעור לספר "שערי תשובה", ונענה: "אין אמנם קשר בין מה שאני לומד עתה בספר מוסר זה, לבין השעור שאני מתפון למטר לבחורי הישיבה בפנייה הנלמדת, אולם לעתים התלמידים שואלים שאלות שלי-הכל, ואני צריך להתגבר על-עצמי שלא לענות להם כאולתם ולא לפגע בכבודם חלילה, ולכן אני מחזק עצמי בדברי מוסר טרם השעור..."

בזקנותו של ה"אמרי אמת", בקש להתפלל ליד שריד בית-מקדשנו הכתל המערבי, וטרך לנסע לשם על-אף היותו זקן ותשוש. עד שכונת 'בתי מחסה' נסע ברכב, ומשם נשאוהו על-גבי פסא. כששב לביתו ספר לרגנית, כי למעשה לא ראה את הכתל המערבי עצמו, מין שהבחורים הצטופפו סביבו והסתירוהו מפניו, אך מין שלא רצה לפגע בכבודם, לא העיר להם מאומה...

"והדבר אשר יקשה מכם מקרבון אלי ושמעתי" - כאשר תעסקו בתורה ויהיה לכם דבר אשר יקשה מכם ולא תדעו את באורו הנכון,

אזי 'מקרבון אלי ושמעתי' - עליכם לפשפש במעשיכם ולשוב בתשובה אל הקב"ה ולהתקרב אליו, ואז תבינו את דברי התורה. (רבי מנחם מקאלוב)